

RIGOVÁ, Viktória. *Mládež nad priepaťou*. Bratislava: Paradigma Publishing, 2022, 240 s. ISBN 978-80-973678-2-4

História je plná rôznych oblastí, ktoré sa nám zdajú byť dostatočne dobre spracovanými. V prípade napríklad prvej Československej republiky či následnej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 môže ísť napríklad o záležitosti politického, hospodárskeho alebo vojenského charakteru. Stále však existujú témy, o ktorých moc znalostí nemáme. Ich spracovávanie, vzhľadom na svoju povahu, býva neraz náročnejšie než je to u ich známejších „kolegov“. Preto každému, kto sa na ich odkrytie podujme, patrí veľká vďaka. Práve prostredníctvom ich namáhavej a vyčerpávajúcej práce získavame ucelenejší pohľad na našu spoločnú minulosť a dejiny. Jednou z takýchto tém je aj predložená publikácia *Mládež na priepaťou*.

Autorka publikácie, Viktória Rigová, sa oblasti sociálnej starostlivosti o deti a mládež začala venovať už počas svojich diplomových štúdií. Poznatky a znalosti, ktoré získala, dokázala následne využiť a zúročiť aj pri ďalšom výskume. Ako sama poznačila, spočiatku sa chcela zamerať len na oblasť sociálnej starostlivosti slovenského štátu, neskoršej Slovenskej republiky. Konkrétne bolo jej úmyslom spracovať dejiny Štátneho výchovného ústavu v Ilave. Pri skúmaní problematiky ale narazila na problém ohraničenia svojej témy, takže pôvodný zámer musela prehodnotiť. Tu je ale veľmi vhodné oceniť a vyzdvihnúť to, že sa tejto prekážky nezľakla. Tému, či oblasť skúmania, sa nesnažila prispôbiť sama sebe tak, aby jej to čo najlepšie vyhovovalo. Na jednej strane by si sama vedela uľahčiť robotu, ale ako aj sama píše, kontextový rámec by v takom prípade nesedel. Naopak sa ale sama dokázala prispôbiť téme a nebála sa vybočiť z už známych mantinelov a ísť viac do hĺbky, aj mimo zamerania svojho bádania, ktorý poznala a kde sa cítila komfortne.

Publikácia je rozdelená do štyroch hlavných kapitol doplnených o podkapitoly. Text tak chronologicky postupuje od sociálnej situácie počas Československej republiky (1. Sociálna starostlivosť a problémová mládež v Československu (1918 – 1938)), nasleduje krátka kapitola venujúca sa kriminalite mládeže (2. Kriminálna mládež ako skupina problémovej mládeže a trestné súdnictvo nad ňou), pokračuje situáciou počas Slovenskej republiky (3. Sociálna starostlivosť o deti a mládež v Slovenskej republike (1939 – 1945)). Záverečná kapitola je mierne odlišná od ostatných. Autorka sa na príklade Komenského ústavu v Košiciach (neskoršieho Štátneho výchovného ústavu v Ilave) snaží poukázať na neľahkú situáciu chovancov ale i zamestnancov ústavu, či problémy, ktorými si za tie roky prešli (4. Prevýchova problémovej mládeže na Slovensku na príklade Komenského ústavu v Košiciach a Štátneho výchovného ústavu v Ilave).

Po prvej svetovej vojne, ktorá zapríčinila rozpad mnohých veľkých krajín Európy vzniklo množstvo menších či väčších štátov, ktoré museli hneď o počiatku v rámci svojej agendy a vnútropolitického vývoja riešiť ne jeden problém. Výnimkou nebola ani Československá republika. Mnohé inštitúcie a spolky, ktoré sa zaoberali sociálnou pomocou pre potrebných po rozpade cisárstva prestali existovať. Tie, čo ostali, zas boli pretkané ideami a myšlienkami monarchie. Bolo preto potrebné začať budovať od základov. Prvotné obdobia dôležitú úlohu

zohrávali dobrovoľné spolky, akými boli napríklad Československý Červený kríž, Živena, Americká pomocná správa či Záchrana. Od počiatku 20. rokov 19. storočia sa začali formovať i prvé, štátom organizované a riadené inštitúcie. 1. 1. 1920 vznikol Inštruktorát sociálnej pečlivosti o mládež (ISPM), ktorý si dal za cieľ povzbudzovať, šíriť, prehľbovať záujem a porozumenie pre sociálnu starostlivosť o deti a mládež u verejných činiteľov i v rámci spoločnosti, a to prostredníctvom prednášok, kurzov, výstav, zjazdov alebo tlačou. V tom istom roku vznikol napríklad aj Československý dorastový zbor pre Slovensko. Na úrovni okresov dôležitú úlohu zohrávali Okresné pečlivosti o mládež. Pod jeho agendu patrilo napríklad aj dorastový odbor, ktorý mal vykonávať hmotnú a morálnu podporu dorastu vo veku 14 až 18 rokov (eventuálne 21 rokov). Mládež mali pripravovať na občiansky život a určité povolania, sledovať ich telesný, rozumový a mravný vývoj.

Samotná prvá svetová vojna (a neskôr aj druhá svetová vojna) znamenala v sociálnom živote veľký zlom. Mnoho mužov (otcov) odišlo na front, ženy (matky) museli neraz prevziať ich úlohu a činnosti. Absencia otcov, zaneprázdnenosť matiek, ich zvýšená záťaž a únava sa neraz podpísali i na rodinný život a výchovu. Deti sa neraz začali túlať po uliciach, nerešpektovali školský poriadok či policajné predpisy, správali sa neslušne až hrubo voči iným. Štát tieto deti začal označovať ako „mládež zanedbaná“ alebo „mravne vadná“. Ruka v ruke s tým prichádzalo žobranie, delikvencia či dokonca aj prostitúcia mladistvých. Išlo o závažný problém, ktorý bolo potrebné riešiť. Takto ohrozená mládež mohla byť vychovávaná buď vo vhodnej rodine alebo hromadným systémom výchovy vo výchovnom ústave. Na túto mládež nemali byť aplikované násilné či bezpečnostné postupy, ale cieľavedomá a dobrá výchova. Samotní vychovávatelia mali byť pozitívne naladení a u detí vyvolávať pocit, že im chcú pomôcť. Pokiaľ išlo o kriminalitu mládeže, v prípade, že dovърšili 14. rok života a nebola im v dobe spáchania činu preukázaná dušená choroba (nedokázali rozpoznať dôsledky svojho správania), mohli byť súdne stíhaní. Do 18. roku života však stále podliehali pod tresty pre mladistvých. Súdy sa pritom snažili prijímať rozhodnutia, ktoré by boli čo najvhodnejšie pre mravný vývoj mladistvého. Mohli tak udeliť ochranný dozor, ochrannú výchovu či v prípade najvážnejších deliktov i trest odňatia slobody. Do šiestich mesiacov sa vykonávali vo špeciálne určených väzniciach, nad šesť mesiacov v polepšovniach.

Sociálna starostlivosť bola vykonávaná aj počas existencie Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. Rodina sa dostávala do čela spoločnosti. Štát a občania mali bojovať proti všetkému, čo by ju rozvracalo a ničilo, a zároveň podporovať to, čo ju robilo pevnou a súdržnou. Vydaté ženy zamestnané v štátnej správe (učiteľky, úradníčky) boli prepúšťané, aby sa vrátili späť k rodine. Zo žien sa tak stával „prostriedok“ na zvýšenie pôrodnosti. Na rozdiel však od Československej republiky mala sociálna starostlivosť aj iný aspekt. Do popredia sa dostávala národná ideológia a nacionalizmus (snaha zamerať starostlivosť najmä na Slovákov, slovenské rodiny a deti), kresťanstvo (ostatné náboženstvá boli buď perzekvované či sa im nedostávalo rovnakej pozornosti). Tento prístup bol veľmi podobný tomu v nacistickom Nemecku.

Dielo je veľmi odborné písané a je z neho cítiť rozhľadenosť a široký prehľad autorky k danej problematike. Text je logicky konštruovaný, jednotlivé pasáže na seba chronologicky nadväzujú. Čitateľ má tak prehľad o daných udalostiach. Môže sa však po čase začať strácať vo veľkom počte jednotlivých inštitúcií a spolkov, ktoré sú v publikácii opisované. To však samozrejme nie je negatívum. Informovať o sociálnej situácii bez spomínaných organizácií by nebolo možné. Autorka navyše dáva do kontextu aj rôzne dobové citáty či názory odborníkov, ktorí sa téme v minulosti venovali.

Keďže ide o tému slovenskej, respektíve československej histórie, boli použité primárne domáce zdroje, pramene, periodiká, zborníky, zákonníky, monografie či internetové zdroje (više 200 citovaných zdrojov). O rozsahu spracovania témy svedčí aj archívny výskum uskutočnený na Slovensku (Banská Bystrica, Bratislava, Leopoldov, Nitra, Trenčín, Trnava) či Česku (Praha). Publikácia navyše obsahuje viac než 1100 poznámok pod čiarou, obrázkovú prílohu či rôzne tabuľky a schémy. Formálna a štylistická úprava je, ako to pri dielach obdobného rozsahu býva, na vysokej úrovni s minimom preklepov či štylistických chýb.

Mládež nad priepasťou prináša čitateľovi zaujímavý pohľad na sociálnu starostlivosť dvoch republík, ktoré i keď mali toho na jednej strane veľa spoločného, sa v základných bodoch odlišovali. Zatiaľ čo Československá republika bola v sociálnej otázke založená na princípe rovnosti, Slovenská republika dávala na prvé miesto národnú identitu. Ku koncu sa ešte objavuje otázka možnosti ďalšieho pokračovania v bádani. Určite by bolo vítané, ak by sa autorka podujala spracovať aj sociálnu agendu počas obdobia komunizmu a vytvoril tak ucelený pohľad na sociálnu starostlivosť v Československu (Slovensku) počas trvania 20. storočia.

Lukáš Trnkóci, Trenčianske múzeum v Trenčíne

PALÁRIK, Miroslav - MIKULÁŠOVÁ, Alena - HETÉNYI, Martin. *Nitra a okolie v rokoch 1939 - 1945. Dejiny Nitry a okolia v školskej praxi*. Nitra: UKF v Nitre, 2020, 126 s. ISBN 978-80-558-1614-2.

PALÁRIK, Miroslav - MIKULÁŠOVÁ, Alena - HETÉNYI, Martin. *Nitra a okolie v rokoch 1939 - 1945. Dejiny Nitry a okolia v školskej praxi (pracovný zošit)*. Nitra: UKF v Nitre, 2020, 196 s. ISBN 978-80-558-1635-7.

Pozornosť venovaná lokálnym dejinám je mimoriadne dôležitou súčasťou formovania historického povedomia detí a mládeže. Z tohto dôvodu oceňujeme aktivitu Katedry histórie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v podobe učebných textov určených žiakom základných a stredných škôl. Takto zameraná publikácia je ojedinelým príspevkom akademickej obce k skvalitneniu výučby dejepisu na základných i stredných školách.

Prvá publikácia - učebné texty, je členená do 18 kapitol, v ktorých autori ponúkajú pohľad na život ľudí v období rokov 1938-1945 v Nitre a Nitrianskom regióne.